

CULTURE AND REASON. THE ACTUALITY OF J. G. HERDER'S PHILOSOPHY OF HISTORY IN THE AGE OF GLOBALIZATION

Mădălin Onu, PhD, Postdoc Researcher, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

*Abstract: At the end of World War I, in the summer of 1918, Oswald Spengler challenged Europe by publishing the first volume of *Der Untergang des Abendlandes* and announcing, along with the controversial decline of the West, the cultural earthquake that will strike the old continent. Gadamer, on his turn, in a study published in 1953 (*The truth in the sciences of spirit*) wrote a remarkable sentence: "The fact that the reason itself is corruptible is most unfortunate experience that humanity had in this century."*

*In this context, bringing to the forefront Herder's philosophy of history has, in our opinion, a major importance for the following reasons (which we will pursue in detail in this paper): 1. His relevant and rigorous analysis of the socio-cultural situation in the second half of the eighteenth century, which was a turning point for Europe, similar, in some respects, to our contemporary era. 2. Modernity requires a model of intercultural dialogue based on the understanding of otherness. However, without a rigorous determination of the true meaning of this requirement we can't have an order in the multitude of divergent theories of our age, often borrowed from outside. 3. The German author promotes a historical comprehension bases on a neutral attitude which aims to explaining the past ages by themselves, not by using our contemporary principles and values. 4. Herder insists that every age must be understood and explained by itself in terms of its own way of thinking (*Denkungsart*).*

Keywords: *J. G. Herder, philosophy of history, reason, comprehension, culture*

Johann Gottfried von Herder a revoluționat, asemenea lui Immanuel Kant, domeniile de temelie ale științelor spiritului ca filosofia limbajului, filosofia acțiunii, metodologia istoriei și antropologia sau hermeneutica biblică, în momentul crucial în care cultura europeană iniția despărțirea de Iluminism¹. Influența puternică a scrierilor sale s-a resimțit în hermeneutica romantică a lui Schleiermacher dar și în cea contemporană gadameriană, în teoria lingvistică a lui Wilhelm von Humboldt precum și în concepția idealistă a filosofiei istoriei, la autori ca Schelling sau Hegel, având ecouri până în perioada contemporană, în morfologia istoriei lui Oswald Spengler sau în teoria privind sfârșitul istoriei a lui Francis Fukuyama.

Publicând, în 1774, eseu *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* (*O altă filosofie a istoriei cu privire la formarea omenirii*), Herder se opunea, din interiorul curentului *Sturm und drang*, paradigmei iluministe, argumentând pe baza filosofiei istoriei împotriva intelectului formal și a modului abstract de gândire, împotriva spiritului unei epoci ce promova un elitism viciat ascuns în spatele egalitarismului iluminist.

Autorul german își deschide disertația cu o meditație antropologică asupra începuturilor omenirii, asupra a ceea ce el numește *epoca patriarhală*, arătând modul eronat în care istoricii contemporani se raportează la aceste forme incipiente ale formării, prin prisma modului de a gândi al epocii contemporane. Din contra, susține el, ar trebui să fim mult mai atenți la sensul particular pe care îl au concepte ca *frica, violența, despotismul*; la felul cum le

¹ Cf. Allen Wood, "Herder and Kant on History: Their Enlightenment Faith", în L. Jorgensen; S. Newlands (eds.), *Metaphysics and the Good: Themes from the Philosophy of Robert Merrihew Adams*, Oxford University Press, Oxford, 2008.

înțelegem folosindu-ne de conceptele omonime europene, născute în lumea “profesioniștilor filosofiei”. Spre deosebire de aceștia, Herder pune accentul pe națiune și epocă, ca rezultatul necesar al locului, circumstanțelor și rasei. În consecință el afirmă: “formarea, în stadiul incipient, nu este ghidată de *barbara celarent*, ci de *înclinații*. (...) La început nu învățăm nimic prin pura rațiune”². Doar renunțând la prejudecățile contemporane aceste pasiuni primitive și naturale *i.e.* acești “piloni ai fundației” se vor putea arăta în adevărata natură a lor, “folositoare, profunde și eterne”. Trebuie, deci, să privim greșelile strămoșilor ca un vehicul, “unicul vehicul a tot ceea ce este bun”³. Herder se întreabă, în mai multe pasaje semnificative, ce s-ar întâmpla dacă am impune conceptele adulților, unui copil? Răspunsul: “cel mai urat lucru din lume: un bătrân în vârstă de 3 ani”⁴. Vorbind despre legile morale, mai exact despre posibilitatea de a fi adoptate în alte societăți, el afirmă de data aceasta în *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit (Idei cu privire la filosofia istoriei omenirii)*: “copilul învață multe lucruri, pe care doar adultul le poate aplica”⁵. Dezavantajele primilor oameni au fost, pentru ei, tocmai din acest motiv, avantaje și rău necesar.

La fel și în cazul celorlalte epoci antice care au urmat. Egiptenii au fost depreciați pe nedrept față de greci. Arta lor, de exemplu, trebuie înțeleasă plecând de la scopul diferit pe care o îndeplinea, de la regulile precise pe care le urma, cum sunt cele ale cultului morților. Comprehensiunea istorică a antichității romane este analizată amănunțit, la rândul ei, prin prisma propriei dezvoltări, legislații, morale, arte, iar procesului decăderii imperiului îi sunt relevate cauzele și contradicțiile interne. Această modalitate de înțelegere rațională a devenirii istorice va fi preluată de Hegel și dezvoltată pe fundamentul logicii speculative. Atunci când Herder afirmă, pe urmele unei fraze a lui Virgilius, “Romanii sunt meniți să conducă peste popoare”⁶, schimbând, astfel, perspectiva ființei umane din ceea ce am putea cu numi, în limbaj hegelian, registrul lui “pentru sine” în cel al “ființei pentru altul”, putem identifica mișcarea dialectică prin care *spiritul lumii (Weltgeist)* își schimbă cursul. De asemenea, autorul german stabilește ca principiu al acestei mișcări lupta *pasiunilor* umane, de multe ori iraționale, însă menite să îndeplinească cursul, rațional, al Providenței divine (“Pe o scenă a umanității, lăsați toate pasiunile umane să joace! Lăsați-le, în fiecare perioadă, să joace într-o manieră proprie vârstei”⁷, afirmă el în *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit*. De asemenea, în *Cartea a XV-a, cap. II* din *Ideen...* spune: la fel cum furtunile au dus la descoperirea navigației, același rol îl au și pasiunile umane. A suprima pasiunile înseamnă a împiedica rațiunea să se formeze⁸). Scriind astfel, el intuiește ceea ce Hegel va denumi, mai târziu, în *Prelegerile de filosofia istoriei, viclenia rațiunii (Die List der Vernunft)*.

² J. G. Herder, “Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit”, în *Sturm und Drang. Weltanschauliche und ästhetische Schriften*, (ed. Michael Holzinger), Band 1, Berliner und Weimar, 1978, p. 299.

³ *Ibidem*, p. 301.

⁴ *Ibidem*, p. 302; Cf. p. 305.

⁵ “Das Kind lernt viel, was nur der Mann anwenden kann” - Johann Gottfried Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Band 2, Berlin und Weimar 1965, p. 248.

⁶ J. G. Herder, “Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit”, *ed. cit.*, p. 311.

⁷ “Auf einem menschlichen Schauplatze laß alle *menschliche Leidenschaften* spielen! in jedem Zeitalter sie dem Alter gemäß spielen!” – *Ibidem*, p. 327.

⁸ Johann Gottfried Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Band 2, *ed. cit.*, Cartea a XV-a, Cap. II, p. 227.

Herder observă însă și punctele sale slabe ale Imperiului Roman, de multe ori trecute cu vederea. În plus, în *Cartea a XIV-a din Ideen...* pune în prim plan civilizațiile distruse de aceștia: etruscii, de pildă, unul dintre cele mai precoce și originale popoare dintre cele care au fost. Ei nu au aspirat la cuceriri, ci la instituții civile, artă, navigație. Au fondat orașe coloniale. Constituția lor civilă a servit ca model romanilor⁹. Însă, din păcate, au avut aceeași soarta ca poporul cartaginez. “Sub coloniile romane, Africa nu a fost, ca sub Cartagina, un inepuizabil corn de abundență, ci un grânar pentru poporul roman, o menajerie de animale pentru circ”¹⁰. La fel s-a întâmplat și în cazul civilizației grecești: “ce destin ți-a rezervat protectoarea ta, elevul tău, Roma. Nu au rămas din tine decât ruine pe care barbarii le-au adus triumfând”¹¹. Romanii au continuat cuceririle în Asia și Africa în calitate de moștenitori, arbitri sau pacificatori. Însă, se întreabă istoricul, ce moștenire au lăsat romanii asiaticilor? “Nații distruse, departe încă de maturitate, dar pline de sevă și vigoare (...). Ce au căutat aici [în Spania] jefuitoarii, într-o țară care nu le făcuse nici un rău. Mine de aur și argint. Spania a fost pentru ei ceea ce este America, în zilele noastre, pentru Spania. Un loc de jefuire”¹².

Din păcate, nici secolul al XXI-lea nu a înțeles încă, pe deplin, acest tip de cucerire și justificare sofistică anexă ei, prin apel la ideea că o națiune ar fi superioară alteia din punct de vedere civilizațional, iar acest lucru i-ar da dreptul să o cucerească, să o supună și să o transforme conform propilului său model, distrugând germenii încă tinere din care s-ar putea naște, conform metaforei organice a lui Herder, o plantă matură, pe deplin dezvoltată.

Decadența Romei stă sub legea compensației. Germenele destrucției, explică Herder în *Cartea a XIV-a, Cap. IV*, era prezent de la bun începutul în inima plantei. Tot aici, susține că dezordinile se înving și se distrug ele însele, idee ce va fi fructificată pe deplin în sistemul dialectic hegelian (principiul contradicției; suprimării și, totodată, conservării (*Aufhebung*) etapei istorice pe o treapta superioară). Astfel, armatele s-au întors împotriva Romei, legiunile s-au întors împotriva împăraților – soartă pe care o urmează, inevitabil, orice sistem ce promovează despotismului militar¹³. Analiza herderiană relevă atât măreția Imperiului Roman cât și motivele de decadență, prezente, în stare latentă, încă din stadiul incipient. Cât privește cultura romană, el este de acord că istoria este scrisă în timpul libertății¹⁴ (acea libertatea sau semi-libertate romană care în acele timpuri nu fusese încă distrusă), dar și de faptul că, cu cât statul intră în inerție, cu atât gândirea și expresia se sting. Apreciază modul în care romanii au păstrat frumusețile civilizației elene însă subliniază și că doctrina grecilor a fost folosită nu ca un ornament ci ca o armă și refugiu. În opoziție cu mulți autori ai ultimei jumătăți a secolului al XVIII-lea, Herder susține ca literatura romana este, totuși, inferioara celei grecești, lucru datorat nu doar circumstanțelor ci naturii înseși a romanilor¹⁵, care aspirau să fie legislatorii lumii. Arta celor din urmă se materializează în monumente de triumf care, deși mărețe, ascund barbaria cuceririi și a construcției lor de către sclavii aduși din colonii¹⁶.

⁹ *Ibidem*, Cartea a XIV-a, Cap. I, p. 160.

¹⁰ *Ibidem*, Cartea a XIV-a, Cap. III, p. 180.

¹¹ *Ibidem*, Cartea a XIV-a, Cap. III, p. 181.

¹² *Ibidem*, Cartea a XIV-a, Cap. III, p. 183.

¹³ *Ibidem*, Cartea a XIV-a, Cap. IV, p. 193.

¹⁴ *Ibidem*, Cartea a XIV-a, Cap. V, p. 199.

¹⁵ *Ibidem*, Cartea a XIV-a, Cap. V, p. 202.

¹⁶ *Ibidem*, Cartea a XIV-a, Cap. V, pp. 203-204.

Din cele amintite până acum, autorul german conchide: fiecare secol este o unealtă în cursul timpului, idee cu repercusiuni importante asupra comprehensiunii epocii contemporane. Căci, pentru el, libertatea pe care o promova iluminismul și pe care o considera o valoare actuală superioară, nu este decât o iluzie: ”[Europa] să fie liberă? Vise dulci!”¹⁷. Următorul fragment este edificator în acest sens: “Dragă, slabă, enervantă, nefolositoare *gândire liberă*, substituit pentru orice ar fi avut ei, probabil, mai multă nevoie – Inimă! Căldură! Sânge! Umanitate! Viață”¹⁸. Modelul de gândire grecesc este unul al experienței pure¹⁹: grecii filosofau în scop practic. Nu vorbeau prin cuvinte goale ci prin acțiune. În opoziție cu ei, Herder consideră că, în secolul său, toate acestea au fost înlocuite de un spirit abstract care se pierde printre abstracții fără utilizare reală. Vanitatea legislatorului iluminist întărește acest fenomen iar istoricii cad în eroare atunci când descriu trecutul spunând: nu era bun gust, nici viață socială în Europa.

Herder insistă, cu argumente solide, în *Ideen...* asupra respectului pe care trebuie să-l purtăm față de originalitatea și unicitatea fiecărei epoci și a fiecărui popor, opunând această idee tendinței *Aufklärung*-ului de a judeca pe baza principiilor morale contemporane. Prin prisma acestei neutralități culturale el întreprinde caracterizarea culturilor antice, comparându-le devenirea și succesiunea cu dezvoltarea organică a ființei umane. Modelul său, în care Orientul reprezintă stadiul copilăriei, Egiptul - prima tinerețe, Grecia – anii tinereții și Roma maturitatea, este preluat de Hegel în *Prelegerile de filosofie a istoriei*. Herder remarcă, de asemenea, că fiecare dintre aceste civilizații privește întotdeauna modul de gândire al celorlalți cu intoleranță, asemenea grecilor atunci când îi considerau pe romani barbari.

Exercițiul său critic are la temelie dezvoltarea din 1774, din *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit*, unde demonstra, cu argumente solide, slăbiciunea caracterizărilor generale²⁰ și arăta, urmărind îndeaproape istoria universală, structura organică a devenirii civilizațiilor: fiecare popor are dezvoltare, apogeul și declinul său²¹. În acest context, conceptele generale sunt doar abstracții – idee ce a fost fructificată în decursul istoriei filosofiei, în special de școala neo-kantiană de la Baden. În *Știința culturii și știința naturii* Heinrich Rickert impune, ca principiu de separare a celor două, faptul că prima lucrează cu concepte generale în timp ce a doua nu se poate folosi decât de concepte individuale, descoperirea modului în care acestea din urmă se formează stând sub incidența logicii științei²².

Ca metodologie a științei istorice, susține Herder, nu putem trece cu vederea că prezentul trebuie apreciat cu grațitudine față de evenimentele trecutului ce i-au făcut posibilă realitatea. Prin urmare, autorul german nu apără sau critică modurile de gândire ale

¹⁷ J. G. Herder, “Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit”, *ed. cit.*, p. 330.

¹⁸ “Das liebe, matte, ärgerliche, unnütze Freidenken, Ersatz für alles, was sie vielleicht mehr brauchten – *Herz! Wärme! Blut! Menschheit! Leben!*” – *Ibidem*, p. 340.

¹⁹ *Ibidem*, p. 343.

²⁰ J. G. Herder, “Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit”, *ed. cit.*, p. 313.

²¹ *Ibidem*, p. 314-315.

²² “Realitatea devine natură, dacă o considerăm cu privire la *universal*, ea devine istorie, dacă o considerăm în referire la particular și individual, și ca urmare, vreau să opun procedeele *generalizator* al științei naturii pe cel *individualizator* al istoriei” – Heinrich Rickert, *Știința culturii și știința naturii*, Editura Grinta, București, 2012, p. 83.

civilizațiilor trecutului ci caută să le explice (atitudine radicalizată odată cu școala empirică a istorismului, inițiată de Leopold von Ranke, împotriva idealismului) asemenea cazului în care sclavagismul, în timpul antichității grecești, trebuie privit ca un dat necesar virtuții spartane. În plus, el insistă asupra faptului că o națiune nu poate ieși din starea de barbarie decât cultivându-și limba. Herder²³, însă, nu promovează caracterul național doar pentru germani ci pentru toate națiunile în aceeași măsură. Dacă Lessing afirma dreptul germanilor de a avea un teatru național, Herder afirmă dreptul tuturor popoarelor la independența culturală²⁴.

“În planul istoriei europene Herder încearcă să demonstreze inferioritatea nu în raport cu anticii, ci în raport cu Evul Mediu”²⁵. Această critică este îndreptată asupra prezentului și a teoriei progresului promovată de *Aufklärung*. Căci, în realitate, nu avem de-a face cu un progres sau regres continuu. Pentru Herder fiecare civilizație aduce o serie de inovații și de pierderi. Toate culturile sunt necesare și originale. Nu putem face o ierarhie între ele. După cum bine sintetizează Max Rouché, pentru Herder²⁶: 1. Toate etapele educării progresive a umanității sunt necesare. 2. Egalitatea se găsește în diferența tuturor spiritelor naționale care sunt materializate în civilizații istorice; 3. Fiecare cultură este definită de rasă și climat.

Autorul monumentalei *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* atrage atenția asupra schimbărilor și dezvoltării treptate a paradigmatelor culturale, concepând *cultura* în termenii coerenței sale interne și anticipând sensul neutru al conceptului atunci când este avută în vedere problema diferențelor interculturale. Studiul operelor sale își arată, de aceea, încă o dată importanța. Să nu uităm că, în epoca contemporană, H.-G. Gadamer insistă cu tărie asupra faptului că orice act dialogal sau încercare de înțelegere a alterității (necesară primului) este lansat pe fondul prejudecăților inerente orizontului proxim și depinde, în mod crucial, de comprehensiunea și corectarea acestora.

Herder este, din acest punct de vedere, un precursor al direcției școlii neo-kantiene de la Baden ce promova o filosofie a valorilor obiectivă, renunțând la *valorizare* (Rickert) în favoarea principiului *neutralității axiologice* (Weber). O atitudine asemănătoare față de epocile trecutului o adoptă și H.G. Gadamer atunci când discută despre prejudecățile inerente actului comprehensiunii în termenii expectanței de sens. Herder consideră a fi o eroare maniera de a judeca nivelul de perfecțiune al unui popor prin prisma altuia. “Edificiul politic nu trebuie să fie același în toate timpurile”²⁷. Cu alte cuvinte, el militează pentru schimbare în istorie, tocmai pentru a se echilibra raportul forțelor. În plus, subliniază el, instituțiile cele mai corupte stau mărturie ele însele că, dacă nu reușesc să conserve în ele măcar un pic de echitate și rațiune (cele două caracteristici ale lui *Humanität*), înseamnă că a trecut deja mult timp de când ele au încetat să existe. Sau, mai curând, că nu au existat niciodată, lucru ce ne pune în legătură cu celebra frază hegeliană din *Principiile filosofiei dreptului* - “Ceea ce este rațional,

²³ Johann Gottfried Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Band 2, ed. cit., Cartea a XIX-a, Cap. II, p. 409.

²⁴ Max Rouché, *La philosophie de l'histoire de Herder*, Les Belles Lettres, Paris, 1940, p. 35.

²⁵ *Ibidem*, p. 11.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Johann Gottfried Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Band 2, ed. cit., Cartea a XV-a, Cap. III, p. 235.

este real. Și ceea ce este real, este rațional”²⁸. Să nu uităm, de altfel, afirmația lui Herder: rațiunea în istorie nu se caută decât pe sine și nu se găsește decât în sine²⁹.

Autorul german consideră că legea unei țări trebuie să fie în mod exact adaptată caracterului național. Herder scrie, astfel, în *Auch eine Philosophie der Geschichte...* că omul poate suferi mii de modificări și, conform structurii pământului este obligat să le sufere. De aceea, când filosoful se împotrivesc imitației în domeniul culturii, el se referă nu numai la imitarea francezilor, ci și a anticilor. Imitația este o problemă a civilizației barbar-occidentale³⁰. În consecință, cunoașterea nu trebuie să fie speculație abstractă ci posesie a lumii (*Haben der Welt*). De asemenea, el este împotriva orgoliului contemporanilor (implicit a superiorității epocii contemporane) și a abordării greșite a trecutului. “Herder admiră civilizațiile originale și combate imitarea străinului”³¹. Exegetul francez citat mai notează: “Herder reabilitează perioadele trecutului și denunță, din contra, prezentul ca o perioadă de declin. Opera destinată să formeze umanitatea stă împotriva pretențiilor, dragi filosofilor, de a dirija, cu ajutorul cărților, cursul istoriei care, în realitate, este opera Providenței”³².

Fiecare cultură este unică și își are propria ei forță internă. Necesitatea schimbărilor istorice ne va duce, cu toate acestea, într-un viitor pe care încă nu putem să-l înțelegem, dar al cărui scop final este idealul director de *Humanität*. Natura umană trebuie să învețe totul și să fie formată în această progresie. Or, ea nu se formează decât când are ocazia virtuții, luptei. Fiecare perfecțiune umană este națională și generațională, și “considerată mult mai exact, individuală”³³. Totodată, fericirea vine pentru fiecare popor la un anumit timp și sub anumite circumstanțe, în caz contrar acesta dovedindu-se a nu fi fost niciodată un popor. Natura umană nu este un container de fericire absolută, independentă și neschimbabilă. Imaginea fericirii se schimbă cu fiecare condiție și religie³⁴. Găsim deci, în acest paragraf, o încercare de definire a fericirii în funcție de condițiile timpului și de expectanțe. Iată de ce nu se pot compara diferitele satisfacții, cu sensurile lor diferite, în lumi diferite. “Fiecare națiune își are centru fericirii în ea însăși. În sfârșit, el insistă asupra trecerii necesare de la un stadiu la altul al istoriei precum și asupra faptului că fiecare cultură trece, ea însăși, prin toate stadiile organice ale dezvoltării, sfârșindu-se, inevitabil, cu o perioadă de declin și decadentă. Individul poate obține fericirea deplină doar în perioada de apogeu.

Din acest punct de vedere capriciul și hazardul dispar din istorie. Herder pune accentul, din contra, pe caracterul naturalist al dezvoltării istorice: un fenomen istoric este o producție naturală³⁵. Iar natura noastră este organizată pentru acest final – umanitatea (*Humanität*)³⁶. Pentru aceasta au fost stabilite legile sociale, morale, formele sociale a tuturor

²⁸ G. W. F. Hegel, *Principiile filosofiei dreptului*, Editura IRI, București, 1996, p. 17.

²⁹ Johann Gottfried Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Band 2, ed. cit., Cartea a XV-a, Cap. III, p. 236.

³⁰ Max Rouché, *op. cit.*, p. 26.

³¹ *Ibidem*, p. 37.

³² *Ibidem*, p. 39.

³³ J. G. Herder, “Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit”, ed. cit., p. 316.

³⁴ *Ibidem*, p. 318.

³⁵ Johann Gottfried Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Band 2, ed. cit., Cartea a XIV-a, Cap. VI, p. 207.

³⁶ *Ibidem*, Cartea a XV-a, Cap. I, p. 215.

popoarelor. Acest final al omului ne este revelat de natura sa, de istoria sa³⁷. Arta, sărbătorile, toate au fost pe toată suprafața globului. Omul nu poate nici să trăiască, nici să se conserve dacă nu învață să se servească de rațiune. Iar rațiunea se iluminează prin încercări repetate³⁸, principiu esențial ce va sta la baza *Fenomenologiei spiritului* lui Hegel: arătare progresivă a spiritului prin *experiențele* pe care le parcurge *conștiința* începând de la stadiul natural, în care singura sursă de încredere este experiența sensibilă, până la stadiul în care *spiritul devine conștient de sine însuși ca spirit*.

Criticând modul herderian de a înțelege teleologia istoriei, Kant răspunde idealul de *Humanität*, precum și progresul Providenței spre acesta, înlocuindu-l cu rațiunea ce are nevoie de ființele umane pentru a ajunge la finalitatea prescrisă de natură (însăși posibilitatea unui atare proiect ține de faptul că *planul naturii* are ca scop organizarea perfectă a societății umane³⁹; ba mai mult, ea este necesară tocmai pentru avansarea execuției acestui plan), și atrăgând atenția, în *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*, asupra schimbării și dezvoltării continue a ființei umane în cadrul procesului istoric. Toate dispozițiile naturale ale individului sunt destinate unei evoluții succesive complete⁴⁰. Modul în care trebuie controlată revine orânduirilor sociale. De aceea “marea problemă pentru specia umană, spre soluția către care ea este, în fapt, împinsă de natură, este înfăptuirea unei societăți civile fondate care să administreze legea printre oameni”⁴¹ și care să facă posibilă, prin drept, concilierea libertății fiecăruia cu libertatea tuturor⁴². Iar ea trebuie reglementată de statul rațional⁴³.

În viziunea lui Herder, istoria popoarelor devine o școală de perfecționare unde coroana umanității este propusă eforturilor fiecărui imperiu nou⁴⁴. Există, astfel, legi ale naturii care protejează umanitatea, legi pentru care stă mărturie istoria. În plus, cu cât popoarele se luminează, cu atât inamicii umanității se diminuează⁴⁵. Progresul artelor și descoperirile dau umanității mijloacele inepuizabile să slăbească sau să combată forțele pe care nu le pot distruge. Umanitatea înseamnă înțelegere și dreptate⁴⁶. Herder privește perioada în care trăiește ca una de declin și mediocritate a sufletului. Epoca sau nu este, în ochii săi, una culminantă. Motiv pentru care își încheie manifestul din *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* cu speranța într-o nouă epocă ce va transforma

³⁷ *Ibidem*, Cartea a XV-a, Cap. I, p. 216.

³⁸ *Ibidem*, Cartea a XV-a, Cap. I, p. 217.

³⁹ Heiner F. Klemme, *Kant*, Campus Verlag, Frankfurt, 2004, p. 145.

⁴⁰ “Alle Naturanlagen eines Geschöpfes sind bestimmt, sich einmal vollständig und zweckmäßig auszuwickeln” - Immanuel Kant, “Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht”, în *Berlinische Monatsschrift*, nov. 1784, p. 386.

⁴¹ “Das größte Problem für die Menschengattung, zu dessen Auflösung die Natur ihn zwingt, ist die Erreichung einer allgemein das Recht verwaltenden bürgerlichen Gesellschaft” - *Ibidem*, p. 394.

⁴² Avem de-a face, în fapt, cu o idee necesară servind drept fundament nu doar încercării de a concepe o constituție politică ci oricărei legi în genere – Alexis Philonenko, *La théorie kantienne de l'histoire*, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1986, p. 95.

⁴³ Immanuel Kant, *Spre pacea eternă. Un proiect filosofic*, All, București, 2008, p. 71.

⁴⁴ Johann Gottfried Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Band 2, ed. cit., Cartea a XV-a, Cap. I, pp. 219-220.

⁴⁵ *Ibidem*, Cartea a XV-a, Cap. II, p. 224.

⁴⁶ *Ibidem*, Cartea a XV-a, Cap. V, p. 255.

---

prezentul în ceva mai înalt. Cunoașterea, libertatea, egalitatea⁴⁷, în forma prezentă, insistă el, fac atât rău cât și bine, ducând la corupție și mizerie.

BIBLIOGRAFIE:

Hegel, G. W. F., *Principiile filosofiei dreptului*, Editura IRI, București, 1996.

Herder, J. G., “Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit”, în *Sturm und Drang. Weltanschauliche und ästhetische Schriften*, (ed. Michael Holzinger), Band 1, Berliner und Weimar, 1978.

Herder, J. G., *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Band 2, Berlin und Weimar, 1965.

Kant, Immanuel, “Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht”, în *Berlinische Monatsschrift*, nov. 1784.

Kant, Immanuel, *Spre pacea eternă. Un proiect filosofic*, Editura All, București, 2008.

Klemme, Heiner F., *Kant*, Campus Verlag, Frankfurt, 2004.

Philonenko, Alexis, *La théorie kantienne de l'histoire*, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1986.

Rickert, Heinrich, *Știința culturii și știința naturii*, Editura Grinta, București, 2012.

Rouché, Max, *La philosophie de l'histoire de Herder*, Les Belles Lettres, Paris, 1940.

Wood, Allen, “Herder and Kant on History: Their Enlightenment Faith”, în L. Jorgensen; S. Newlands (eds.), *Metaphysics and the Good: Themes from the Philosophy of Robert Merrihew Adams*, Oxford University Press, Oxford, 2008.

Aknowledgement :

Această lucrare a fost publicată cu sprijinul financiar al proiectului „Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate”, POSDRU/159/1.5/S/133652, finanțat prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

---

⁴⁷ Cf. Allen Wood, “Herder and Kant on History: Their Enlightenment Faith”, în L. Jorgensen; S. Newlands (eds.), *Metaphysics and the Good: Themes from the Philosophy of Robert Merrihew Adams*, Oxford University Press, Oxford, 2008.